

El sentit de la llengua

El segle de la gran catàstrofe? (XI)

MARCEL FITÉ

Una llengua nacional no arriba mai a la seva integritat i comunitat en virtut d'una passivitat espiritual, sinó d'una activitat col·lectiva.

Karl Vossler

La definició dels significats és el punt més feble de l'estudi de la llengua i ho seguirà essent fins que el coneixement humà avanci molt més enllà del seu estat present.

Leonard Bloomfield

Marcel Fité en el transcurs d'una conferència

L'estiu passat vaig fer un curset d'anglès. Érem un grup de vuit persones; la majoria, joves. Tret de jo, que en tinc uns quants més, la resta devien ser d'entre vint i trenta anys. Un cop acceptat i assumit aquest fet, em vaig disposar a treure el màxim profit de l'experiència, que com es podrà veure, em va significar una doble immersió: lingüística i generacional.

Pel que vaig poder comprovar al llarg del curs, la major part dels integrants del grup eren de parla catalana: només un noi rus i una noia barcelonina, filla de pares andalusos, parlaven exclusivament en castellà, encara que tant l'un com l'altra entenien perfectament el català. De fet, la noia havia cursat una bona part del seu ensenyament en català i el jove rus ja feia uns cinc anys que vivia a Catalunya i, a més a més, tenia molt bona predisposició per a les llengües: el castellà el parlava molt bé i mostrava força interès per aprendre el català.

Les classes duraven tres hores, amb una pausa al mig d'uns deu minuts, que aprofitàvem per a prendre cafè, estirar les cames i fer els típics comentaris que se solen fer en aquests moments de descans.

En les converses personals, per exemple les que mantenia a la vora del taulell mentre ens servien el cafè i pagàvem la consumició, parlava en català amb tothom i tothom m'hi contestava amb normalitat, tret de les dues persones exclusivament castellano-parlants, que he esmentat suara. Però en el moment que el grup s'asseia en rotllana al voltant d'una taula, la llengua catalana quedava pràcticament esborrada de la conversa intergrupala. Només de tant en tant, quan algú se'm dirigia a mi directament i em mirava, reapareixia la nostra llengua, ja fos en frases senceres o en paraules combinades amb altres de castellanés.

Estic acostumat a mantenir el català en contextos lingüístics semblants,

o si més no així m'ho havia semblat fins aleshores. Però he de reconèixer que aquesta vegada l'esforç i la sensació de testimonialisme, d'intrusisme, d'aïllament i d'estranyesa van ser molt més forts, violents i tot, que en cap altra ocasió. Cada vegada que introduïa una falca en català notava que creava alguna mena d'incomoditat, frenava poc o molt la fluïdesa del discurs i, sobretot, notava com si aquell fet de mantenir la llengua, de recordar que existia, desconcertés, creés tensió, fes una nosa innecessària, inútil. Em semblava increïble que això passés en ple Eixample barceloní i amb aquella colla de joves que majoritàriament havien passat per l'escola catalana dels darrers anys.

De fet, a poc a poc em vaig adonar que aquest context lingüístic d'ús gairebé exclusiu del castellà no era gens semblant als que, per raons generacionals i de lloc de treball, havia conegut fins aleshores: no es tractava d'un

grup de persones monolingües castellano-parlants amb una bona actitud envers el català, en què l'ús del català no exigeix cap esforç, més enllà de la decisió de parlar-lo, ni tampoc es tractava d'un grup hostil, en què la decisió i l'esforç d'emprar-lo es veuen compensats per la gratificació que comporta l'exercici d'un dret reconegut, que esdevé un deure en el decàleg encara no escrit de la conservació de les llengües minoritzades. Es tractava d'un grup d'individus majoritàriament catalano-parlants (sis persones, més dues que l'entenien), que tàcitament havien acordat comunicar-se en castellà. Pel que fa a les actituds, no vaig percebre cap mena de rebuig, d'hostilitat o de ressentiment, però tampoc cap mena de defensa ni de compromís, envers la llengua del país. La troca s'embolicava encara més quan sentia certes respostes que feien a classe la majoria dels membres del grup: generalment es mostraven molt partidaris de Barcelona, dels seus monuments, de les seves platges, dels seus clubs esportius... Sobretot quan els havien de comparar amb d'altres ciutats (i ja no diguem si aquesta ciutat era Madrid!). Per si això no hagués estat prou –tret del jove rus i d'algun altre– solien respondre que eren catalans, que la seva nacionalitat era la catalana, etc. En fi, que quan parlaven en anglès hauríeu dit que eren catalanistes, nacionalistes i, qui sap, potser fins i tot poc o molt independentistes...

Un dia que em va venir a tomb vaig preguntar a un dels membres d'aquell grup com era que durant el temps de descans solien emprar sistemàticament el castellà. «No ho sé –va ser la seva resposta–, potser és perquè ens hi vam acostumar el primer dia, quan encara no ens coneixíem... De fet, és bastant normal, no?» Jo vaig insistir a voler saber què passava. Li vaig aclarir que no era per fer-li'n cap retret ni per res personal (a més d'estrany, intrús i cansat, ja començava a sentir-me com si fos un tavà a la panxa d'un ruc, en aquells moments), però que em nequiejava molt saber per què en una situació com aquella s'havia acabat imposant, tàcitament i d'una manera tan aclaparadora, el castellà. «Et repeteixo que no ho sé... És així... Potser és perquè ens resulta més còmode... Al capdavant, les llengües són per a comunicar-se, no?»

¿Algú es pensa, de debò, de debò, que si algun dia els Països Catalans perdien la llengua que els és comuna, només es perdria un «sistema de signes»?

No gosaria dir que allò que intuïm, sentim o pensem sobre una llengua n'acabi determinant d'una manera mecànica i absoluta el futur, però no tinc cap dubte que hi tindrà una incidència molt important, sobretot en contextos lingüístics com el que nosaltres patim. I ja és ben curiós que ara que sabem que el menjar serveix per a més coses que no pas per a alimentar-se, i ens hem inventat la gastronomia per a ser més feliços i gaudir dels plers de la natura, ara que acceptem que la roba serveix per a més coses que per a abrigar-se, i ens hem inventat la moda per a estar al dia, presumir i gau-

dir de la bellesa dels cossos, ara que molt pocs discuteixen que el sexe és molt més que reproducció, i ens hem inventat l'erotisme per a gaudir de la vida i intentar ser més feliços, resulta que molts diccionaris, gramàtiques, manuals escolars i discursos pedagògics continuen presentant la llengua com un simple «sistema de signes que serveix bàsicament per a la comunicació». És una definició, clara, senzilla i que a més no sembla pas cap mentida, però que a mi –com ja he dit alguna altra vegada– em preocupa, perquè la trobo molt incompleta, simplista i, per tant, perillosa. Perquè, ¿algú es pensa, de debò, de debò, que si algun dia els Països Catalans perdien la llengua que els és comuna, només es perdria un «sistema de signes»? I si aquest algú pensa així, quin sentit té fer els múltiples i constants esforços que calen per a mantenir-la? Quin paper hi té un concepte tan còmode i simple, tan ben instal·lat en el nostre inconscient col·lectiu, en la desmobilització i abandó que se'n fa cada dia en tantes i tantes situacions?

Sé perfectament que els problemes més immediats i urgents de la nostra llengua, aquells que a hores d'ara són de debò al damunt de la taula, no són pas una qüestió conceptual, de definició ni d'essències. La problemàtica

Trobareu aquest dibuix en la carretera que va al santuari del Far (Osona)

**«La gramàtica és
un herbari,
i el llenguatge
un camp il·limitat
de flors»**

(K. Vossler)

lingüística que planteja l'acolliment de la nova immigració, els resultats de l'avaluació dels coneixements i dels usos quotidians de la llengua entre els joves, després de dècades d'ensenyament del català i en català, la creació d'un espai sociocultural que garanteixi la supervivència de la llengua pròpia del territori amb normalitat, entenc que són prioritats que els responsables del tema han d'afrontar sense cap mena de vacil·lació ni retard. Però em temo que ens tornarem a equivocar si els canvis estructurals que la nova situació requereix no van acompanyats d'una nova concepció del fet lingüístic i, com a conseqüència, del seu ensenyament.

Karl Vossler: l'estudi de l'«esperit»

Des de sempre he intuït que l'escissió radical entre l'idealisme i el positivisme lingüístics va fer perdre un munt de possibilitats d'experimentació i de recerca sobre aquesta activitat humana que és el llenguatge. És cert que algunes afirmacions dels idealistes ens semblen avui exagerades i, sobretot, mancades de base científica. L'iniciador de l'idealisme lingüístic, Karl Vossler, per exemple, va arribar a dir en *Cultura i llengua a França* que «el partitiu és una de les moltes i variadíssimes manifestacions en què es veu l'esperit calculador dels francesos; de la mateixa manera que penso que aquesta forma partitiva contribueix, al seu torn, a enrobustir, aclarir i desenvolupar aquesta mentalitat». El fet que, en un

context dominat pel positivisme, gosés recuperar la idea de Humboldt que subratllava el nexa existent entre la llengua i l'esperit del poble que la parla li va costar crítiques, retrets i fins i tot injustíssimes acusacions de filonazisme per part de certs estructuralistes americans (R.A. Hall jr. i altres). En realitat, però, Vossler i la seva escola van ser apartats de les universitats alemanyes i es van veure obligats a emmudir, a exiliar-se o fer mans i mànigues per a evitar els camps de concentració. Però, més enllà d'aquests fets, prou significatius, hi ha allò que Vossler realment afirmava. Els seus atacs al positivisme el van portar a escriure algunes afirmacions realment contundents. Així, en *El llenguatge com a acció* assegura, referint-se a Charles Bally: «Per a ell, d'exacte només pot ser-ho el concepte del llenguatge com a funció i sistema, apreciació en què hom pot donar-li la raó. Per a mi aquesta exactitud, però, és allò afegit i secundari, no els fonaments sinó el cimbori de l'edifici.» En *Positivisme i idealisme*, hi afegeix: «Tot aquest camp de disciplines gramaticals és un gran cementiri instal·lat pels positivistes incansables allà on estan curosament enterrats en tombes individuals i col·lectives tota mena de fragments morts del llenguatge [...] matar els vius i enterrar-los és el que fan molts centenars de mestres d'escola a tot arreu». I és que, segons exposa en *El llenguatge com a creació i evolució*, Vossler pensava

que «la gramàtica és un herbari, i el llenguatge un camp il·limitat de flors». Perquè el que interessa a Vossler no és únicament la regla o la norma en si mateixa, sinó la raó per què «aquesta ha correspost millor que aquella a les necessitats i tendències de la majoria dels individus. La norma sintàctica té el seu fonament en el caràcter espiritual de cada poble» (*Positivisme i idealisme*). Però, on més clarament s'expressa la seva ideologia lingüística, és en un fragment de la conferència que pronuncià a l'Ateneu Barcelonès¹ el dia 8 d'abril de 1929 i que va ser editada per Publicacions de «La Revista»: «Com que la literatura internacional produeix en totes les ciutats del nostre Occident les mateixes modes i extravagàncies, és clar que els guardians conservadors de la poesia nacional, per no restar esclafats, es disposen per llur banda a exagerar i a subratllar més i més els caràcters patriòtics, arcaics, autèntics i populars de llur art. Així apareixen al costat de les deformitats de la literatura universal, des de l'època romàntica, diverses menes d'aspror i primitivisme teutònic, franc, bavarès, suís, gal, llatí, etrusc, ibèric. Primerament aquests regionalismes es presenten amables, moderats, i amb certa coqueteria simpàtica... Finalment la propaganda nacionalista s'apodera de tots aquests productes, siguin bons, siguin dolents, els porta al mercat, i amenaça de profanar amb el seu comercialisme i reclamisme tot allò que

¹ Vossler va gaudir d'un fort prestigi a Catalunya, on la seva obra *Positivisme i idealisme* ja s'havia traduït l'any 1917, mentre que la versió castellana no apareixeria fins al 1929.

pugui restar d'íntim, pur i serè en les pàtries dels pobles.»

Em fa l'efecte que les ombres de dubte i de sospita llançades sobre l'obra de Vossler i els seus seguidors van impedir que es tinguessin en compte i es desenvolupessin tres línies de treball tot just apuntades en la seva obra. Em refereixo a les implicacions d'analitzar el llenguatge com a evolució i acció, al desplegament d'estudis sobre els aspectes individuals i creadors de la llengua i, sobretot, a la distinció entre llenguatge privat i llenguatge social («pensi en el bram d'un lleó famolenc al desert o en el benaurat ronc del gat a la vora del foc. Tot el que és expressió psíquica sense resultats pràctics i socials, és, no obstant això, llenguatge»), que tant d'interès despertaren en L.S. Vigotski –de qui parlaré en un proper article– i en els seus estudis sobre la llengua i la capacitat que aquesta té de planificar, orientar i autoregular la conducta dels individus.

Leonard Bloomfield: l'estudi de la forma

L'exponent més evident de l'escissió entre els plantejaments idealistes de Vossler i els positivistes penso que l'exemplifica el gran lingüista americà Leonard Bloomfield. La seva obra *El llenguatge*, parcialment traduïda al català per Gabriel Ferrater, és un exem-

ple de rigor metodològic i de saviesa lingüística. Tot i això (o potser per això mateix), cal que sigui llegida amb molta cura i es tingui en compte que obeeix més a un propòsit de tipus descriptiu que no pas pedagògic. La seva aportació, com la del positivisme lingüístic en general, és oferir-nos una teoria molt més clara i precisa sobre l'estructura d'una llengua i el seu funcionament. Per tal de poder dur a terme la seva obra, però, Bloomfield va excloure de la lingüística l'estudi del significat, fet que el va dur a efectuar afirmacions tan contundents o més que les dels idealistes i que, contràriament al que va passar amb aquells –que pràcticament van emmudir–, van tenir unes conseqüències enormes en els estudis lingüístics i, de retop, en els de la didàctica de les llengües: «L'estudi del llenguatge només pot fer-se sense pressupòsits especials quan no prenem en consideració el sentit d'allò que es diu.» D'aquesta manera, Bloomfield s'incorporà a la concepció antimentalista de la ciència lingüística, aquella que només tenia en compte els aspectes materials i observables de l'estructura del llenguatge, mentre que deixava de banda aquells aspectes que per als idealistes eren tan fonamentals com el mateix sistema lingüístic, allò de què Vossler irònicament es queixava

quan deia: «Ja no es demana: per què?, ni per a què? Es demana: què és?, i què s'hi esdevé? Això és la ciència rigorosa, objectiva.»

La influència de Bloomfield i de l'estructuralisme ha estat immensa. No únicament en l'àmbit de la investigació sobre el llenguatge, on el mètode ha estat prou debatut i qüestionat, sinó també en el de l'ensenyament de la llengua, en el dels currículums escolars i en el dels mateixos exàmens de selectivitat. El generativisme, que en teoria l'hauria pogut corregir i millorar, va tenir una escassa durada i arrelament a casa nostra, amb una aplicació de vegades força discutible.

Si volem superar els plantejaments excessivament mecanicistes de l'estructuralisme, i aspirem a fer que una llengua sigui una eina viva que serveixi de debò per a la comunicació, no podem pas negligir aquesta part essencial del llenguatge que és el significat i, ni de bon tros, prescindir-ne. Si volem que les llengües del planeta es mantinguin, cal que sapiguem trobar una explicació àmplia i satisfactòria a allò que realment és una llengua i a la resta de preguntes que Vossler formulava: per què?, per a què?, que són les preguntes que en un moment o altre es formula tot aprenent o aprenent de qualsevol llengua, fins i tot de la pròpia. ♦

ARA AL 2005 LA CONSOLIDACIÓ

Connecta-t'hi

DIARI DIGITAL DE POLÍTICA CATALANA

www.tribunacatalana.org

info@tribunacatalana.org

informació i opinió amb complicitat nacional